

АНОТАЦІЯ

Дуб Б.С. Розвиток системи економічної безпеки агрохолдингів. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності». – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». Черкаси, Київ, 2021.

Дисертаційна робота присвячена обґрунтуванню теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій у сфері інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів. До 2008-2009 рр. багато підприємств зазвичай не вважали економічну безпеку категорією, якою необхідно управляти. Однак після кризи погляди змінилися і компанії почали формувати системи економічної безпеки для захисту діяльності, інфраструктури, матеріальних та нематеріальних активів.

За сучасного стану господарювання очевидно, що забезпечення економічної безпеки на рівні суб'єктів підприємницької діяльності є однією з найважливіших складових частин системи гарантування економічної безпеки держави. Необхідність вивчення економічної безпеки агрохолдингів як найбільших та найвпливовіших представників агробізнесу України особливо гостро постає під час погіршення світових економічних, політичних, екологічних та інших умов, збільшення кількості потенційних ризиків та масштабів збитків від них.

Сучасні динамічні події, протиріччя, інтеграційні процеси та зовнішні виклики актуалізують питання економічної безпеки агрохолдингів та держави.

У першому розділі «Теоретико-методичні засади розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів» розглянуто історичні передумови, види та рівні, державний вплив, світові умови та деструктивні чинники економічної безпеки підприємства; питання розуміння предмету та ступінь координації

зусиль наукової спільноти України та світу, визначено роль економічної безпеки підприємства в національній економічній безпеці, проаналізовано основні ризики сучасності для бізнесу. Запропоновано авторське бачення ключових категорій економічної безпеки та узагальнено проблеми ефективного забезпечення економічної безпеки підприємства.

У роботі розкрито сутність економічної безпеки підприємств у контексті сучасних досліджень. Наведено класифікацію наукових підходів, висвітлено особливості їх використання в теоретичних дослідженнях та господарській практиці. Підкреслено, що наявність великої кількості підходів до визначення «економічна безпека підприємства» не сприяє кращому розумінню сутності поняття – навпаки, розпорошується увага наукової спільноти, що, зокрема, не сприяє детальному вивченню феномену економічної безпеки підприємства в практичному аспекті. Сформовано авторський підхід до визначення даної дефініції, а саме: за сутністю економічна безпека підприємства має триєдиний зміст – стан захищеності від загроз, дисципліна менеджменту та міжгалузева наука, які знаходять практичне застосування в управлінській діяльності суб'єктів господарювання.

Запропоновано таке трактування: система економічної безпеки підприємства – концептуальна категорія, яка визначає стратегічні рамки в управлінні загрозами і є сукупністю об'єктів, суб'єктів, функціональних складників, методики оцінювання та заходів (процесів, процедур) із забезпечення економічної безпеки організації, що використовуються підприємством/організацією/установою задля найповнішого гарантування захищеності. Фундаментальною основою ефективної системи економічної безпеки підприємства є наукова теорія безпекології (узгодженість експленарного, теоретичного та методологічного базисів), визначена політика економічної безпеки підприємства (мета, цілі, завдання, функції, принципи і створення власної служби), стратегія (види стратегій, система цілей, тактика й оперативне реагування) та концепція економічної безпеки підприємства (загальні положення діяльності із забезпечення економічної безпеки).

В ефективному управлінні економічною безпекою підприємства ключовим етапом є визначення її рівня, комплексне оцінювання та аналіз як підґрунтя для прийняття рішень. Оцінювання економічної безпеки ще не досягло достатнього рівня розвитку для задоволення потреб менеджерів та науковців. У розділі проведено ревізію термінологічного апарату оцінювання економічної безпеки підприємства, узагальнено групи об'єктів оцінювання, підходи та інструментарій, розглянуто галузеву специфіку досліджень.

У розділі 2 «Особливості функціонування та розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів» розглянуто агрохолдинги з погляду економічної безпеки й визначено основні передумови їх формування та діяльності. Розглянуто загальний стан галузі АПК, проаналізовано основні показники діяльності (прибутки/збитки, рентабельність та банкрутства) у середньому по Україні, для незалежних підприємств та агрохолдингів. Установлено етапи розвитку, порівняно земельний банк холдингових аграрних компаній, з'ясовано географічний розподіл, рівні боргової безпеки, фінансової надійності, виторгу, ефективності найбільших аграрних холдингів. Досліджено особливості економічної безпеки агрохолдингів за період 2011-2020 рр. Визначено сучасні тренди економічної безпеки вертикально інтегрованих аграрних структур, узагальнено ретроспективні дані щодо розвитку цих формувань, їхніх сильних і слабких сторін. Виконано огляд рейтингів агрохолдингів України за репутацією, інноваційністю, технологічністю та прибутковістю. Подано аргументи щодо вдосконалення системи економічної безпеки інтегрованих агроформувань на основі повного врахування функціональних складників. Систематизовано загальноекономічні, фінансові, кадрові, політико-правові, інформаційні, виробничі, фізичні, ринкові та інтерфейсні ризики агрокомпаній.

Здійснено аналіз наявних систем економічної безпеки в агрохолдингах з активами в Україні. Для подальшого аналізу обрано 5 найбільших агрохолдингів України з різним фінансовим станом, масштабом виробництва, присутністю на міжнародних фондових біржах, які відповідали критерію

географічної представленості (діяльність охоплює кілька областей України) та доступності консолідованої (в т.ч. фінансової) інформації: Авангард, Агротон, ІМК, Кернел та МХП. З'ясовано, що діяльність агрохолдингів в аспекті економічної безпеки підприємства вирізняється фрагментарністю і фактично ще не є сформованою інтегрованою системою. Виявлено основні характеристики систем управління ризиками п'яти найбільших агрохолдингів України, наведено показники діяльності та узагальнено їхні стратегії.

Комплексне оцінювання економічної безпеки агрохолдингів проведено на підставі аналізу фінансово-економічного стану шляхом зіставлення та порівняння динаміки прибутку, виторгу, дохідності акцій, вартості компаній, EBITDA, показників рентабельності та ліквідності балансу тощо. Для агрокомпаній проведено коефіцієнтний аналіз за відповідною методикою (містить 20 критеріїв), розрахунок ймовірності банкрутства за традиційними та сучасними підходами (у цій категорії використано 25 технік). На основі результатів досліджень визначено особливості економічної безпеки агрохолдингів (як стану) та проблеми у фінансовому складникові системи економічної безпеки підприємства.

Третій розділ «Напрями забезпечення інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів» присвячений систематизації, узагальненню, подальшому поглибленню та вдосконаленню положень про стратегію інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингу. Досліджено довготривале планування, розробка стратегічного бачення розвитку системи економічної безпеки агрохолдингу. Запропоновано авторське трактування поняття стратегії інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингу, представлено графічну модель процесу формування стратегії економічної безпеки підприємства (формування бачення, цілей, місії; моніторинг, аналіз загроз та середовища; визначення альтернатив та вибір з-поміж них; безпосередня реалізація стратегії та контроль, внесення коректив із відповідним переглядом). На основі проведеного аналізу з'ясовано головні інтереси компанії, на задоволення яких

має спрямовуватися діяльність у сфері реалізації стратегії інноваційного розвитку системи економічної безпеки. Доведено необхідність розробки стратегії системи економічної безпеки підприємства, що надає додаткові конкурентні переваги і сприяє підвищенню ефективності.

Розглянуто особливості теперішніх умов господарювання українських суб'єктів підприємницької діяльності, охарактеризовано стратегію блакитного океану як один з альтернативних варіантів завоювання ринків та успішного функціонування компанії, надано основні рекомендації щодо застосування стратегії у вітчизняних умовах.

Обґрунтовано теоретико-методичні та практичні засади інтеграційно-синергетичного менеджменту з метою поліпшення функціонування системи економічної безпеки підприємства.

Інтеграція систем менеджменту стала вимогою сучасності для виживання підприємства. Визначено кілька міжнародних стандартів, які можуть використовуватися під час формування інтегрованих систем менеджменту, але жоден із них не враховує всі існуючі типи менеджменту. Сформовано авторський підхід до інтеграції видів менеджменту для гарантування економічної безпеки підприємства – основними є ризик-менеджмент, фінансове, антикризове та стратегічне управління, до яких додаються всі види, що впливають на різні аспекти діяльності організації (кадровий, виробничий, інформаційний менеджмент та ін.)

Розглянуто поняття «менеджмент знань» у системі економічної безпеки як сукупність управлінських процесів, процедур, функцій, технік, прийомів, методів, програмно-технологічних засобів, які сприяють своєчасному доступу суб'єктів системи економічної безпеки підприємства до необхідних знань, інформації, даних для захисту від деструктивної дії загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. Виявлено, що знання не є панацеєю, це лише потенційна можливість формування та функціонування дієвої системи економічної безпеки підприємства. Лише ефективне управління знаннями реалізує їхній потенціал захисту. Встановлено, що головна ціль управління

знаннями в контексті гарантування економічної безпеки – здобути знання тоді, коли це необхідно і вдало їх застосувати, щоби нівелювати вплив небезпек, ризиків, загроз.

Уперше наведено графічну інтерпретацію знань у системі економічної безпеки підприємства у вигляді моделі, об'єднано два напрями досліджень – управління ризиками та знаннями, узагальнено попередні напрацювання.

Практична значущість. Інтегрована система менеджменту, створена за пропонованою моделлю сприяння економічній безпеці підприємства може бути використана на підприємствах будь-якої галузі та масштабу, оскільки певним чином вказані види управління застосовуються повсюдно й у будь-яких умовах, а їх цілеспрямоване інтегрування поліпшує стан системи економічної безпеки. Ефективне використання інформації, формування бази знань про ризики в системі економічної безпеки агрохолдингу сприяє інноваційному розвитку системи, підвищенню показників діяльності компанії.

Дисертаційна робота виконана відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри менеджменту та економічної безпеки й кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького; основні результати впроваджено в навчальний процес університету та діяльність ТОВ «Альфа-Агро» й Управління агропромислового розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, система економічної безпеки підприємства, інноваційний розвиток системи економічної безпеки, агрохолдинг, вертикально інтегровані структури, агробізнес, агросектор, агропромислова компанія, стратегічний менеджмент, фінансовий менеджмент, ризик-менеджмент, управління знаннями та ризиками.

SUMMARY

Dub B.S. Development of agroholdings' economic security system. – The manuscript.

Thesis for obtaining the Candidate of Economic Sciences Degree in specialty 21.04.02 «Economic security of business activity subjects». – Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy, «KROK» University. Kyiv, Cherkasy, 2021.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical and methodological provisions and practical recommendations in the field of innovative development of the agroholdings' economic security system. Until 2008-2009, many businesses did not usually consider economic security as a category to be managed. However, after the crisis, the views changed and companies began to form systems of economic security to protect the activities, infrastructure, tangible and intangible assets.

According to the current state of economic activity it is obvious that the provision of economic security at the level of entrepreneurial activity subjects is one of the most important components at the system of guaranteeing the state economic security. The need to study the economic security of agroholdings as the largest and most influential representatives of agribusiness in Ukraine is particularly acute when the world's economic, political, environmental and other conditions deteriorate, increasing the number of potential risks and scale of damage from them.

Modern dynamic events, contradictions, integration processes and external challenges actualize the issues of economic security of agricultural holdings and the state.

In the first chapter «Theoretical and Methodical Foundations of Development of the Agricultural Holdings' Economic Security System» the historical preconditions, types and levels, state influence, world conditions and destructive factors of enterprise economic security are considered; understanding issue of the subject and degree of efforts coordination at the scientific community in Ukraine and the world, the role of enterprise economic security in the national economic

security is determined, the main risks of modernity for business are analyzed. The author's vision of the key economic security categories is proposed and the problems of effective enterprise economic security are generalized.

The essence of enterprise economic security in the context of modern research is disclosed in the thesis. The classification of scientific approaches is presented, peculiarities of their use in theoretical researches and economic practice are highlighted. It is emphasized that the presence of a large number of approaches to the definition of «enterprise economic security» does not contribute to a better understanding of the concept essence – on the contrary, the attention of the scientific community is sparked, which, in particular, does not contribute to a detailed study of the enterprise economic security phenomenon in practical terms. An author's approach to the definition has been formed, namely: in essence, the company's economic security has a triune meaning: the state of protection against threats, discipline of management and interdisciplinary science, which find practical application in the management of business entities.

The following interpretation is proposed: the system of enterprise economic security is a conceptual category that defines the strategic framework for managing threats and is a set of objects, subjects, functional components, assessment methods and measures (processes, procedures) for ensuring the economic security of the organization used by enterprise / organization / institution for the most complete guarantee of security. The fundamental basis of an effective system of enterprise economic security is the scientific theory of securitology (consistency of the explorative, theoretical and methodological bases), the policy of enterprise economic security (purpose, goals, tasks, functions, principles and the establishment of own service), strategy (types of strategies, system of goals, tactics and operational responses) and the concept of the company's economic security (general provisions for ensuring economic security).

In an effective management of the enterprise economic security, the key step is to determine its level, conduct complex assessment and analysis as a basis for decision-making. The assessment of economic security has not yet reached a

sufficient level of development to meet the needs of managers and academics. In the chapter the revision of the terminological apparatus for assessing the enterprise economic security was carried out, the groups of evaluation objects, the approaches and tools were generalized, the economic sector specificity of the research was considered.

In chapter 2 «Features of functioning and development of the economic security system of agroholdings», agroholdings are considered from the point of view of economic security and the main preconditions for their formation and activities are determined. The general state of the sector of agriculture is considered, the main indicators of activity (profit / loss, returns and bankruptcy) are analyzed on average in Ukraine, for independent enterprises and agricultural holdings. Stages of development, comparative land bank of agricultural holding companies, geographic distribution, levels of debt security, financial reliability, earnings, the effectiveness of the largest agricultural holdings are analyzed. The features of economic security of agroholdings for the period of 2011-2020 are determined. Modern economic security trends of vertically integrated agrarian structures are determined, retrospective data on the development of these formations, their strengths and weaknesses are summarized. A ratings overview of Ukrainian agroholdings in terms of reputation, innovation, technology and profitability has been performed. The arguments for improving the economic security of integrated agroformings are based on the full consideration of the functional components. The general economic, financial, personnel, political, legal, informational, production, physical, market and interface risks of agricultural companies are systematized.

The analysis of existing systems of economic security in agroholdings with assets in Ukraine is carried out. For further analysis, 5 largest agricultural holdings in Ukraine with different financial status, scale of production, presence on international stock exchanges that meet the criterion of geographical representation (activity covers several regions of Ukraine) and availability of consolidated (including financial) information are selected: Avangard, Agroton, IMC, Kernel and MHP. It is revealed that the activity of agroholdings in the aspect of enterprise

economic security is fragmentary and in fact it is not yet formed an integrated system. The main characteristics of risk management systems of the five largest agricultural holdings of Ukraine are revealed, activity indicators are presented and their strategies are generalized.

An integrated assessment of the agroholdings' economic security was carried out on the basis of an analysis of the financial and economic situation by comparing the dynamics of profit, earnings, return on shares, company value, EBITDA, profitability and liquidity ratios, etc. For agricultural companies, a coefficient analysis according to the special method (containing 20 criteria), the calculation of the bankruptcy probability according to traditional and modern approaches (in this category 25 techniques were used) were carried out. On the basis of research results, the peculiarities of agroholdings' economic security (as a state) and problems in the financial component of the enterprise's economic security system are determined.

The third chapter «Directions of providing innovative development in the economic security system of agroholdings» is devoted to systematization, generalization, further deepening and improvement of the provisions for the strategy of innovative development in the agroholding' economic security system. Long-term planning, development of a strategic vision for the development of the agroholding' economic security system has been investigated. The author's interpretation of the notion of the strategy for innovation development of the agroholding' economic security system company is presented, graphical model of the formation process of enterprise economic security strategy (forming of vision, goals, mission, monitoring, analysis of threats and environment, identification of alternatives and choice between them, direct implementation of strategy and control, making corrections with the relevant review). On the basis of the analysis, the main interests of the company were clarified, and the activities of strategy implementation should be directed to the satisfaction of the latter. The necessity of elaboration of the strategy of the enterprise's economic security system is proved, providing additional competitive advantages and improving efficiency.

The peculiarities of the current conditions of Ukrainian business entities economic activity are considered, the blue ocean strategy is described as one of the alternative options for market conquest and the successful functioning of the company, the main recommendations for using the strategy in domestic conditions are described.

The theoretical, methodological and practical principles of integration-synergetic management are grounded in order to improve the functioning of the enterprise economic security system.

Integration of management systems has become a requirement of modernity for enterprise survival. Several international standards have been identified that can be used in the development of integrated management systems, but none of them takes into account all existing management types. The author's approach to the integration of types of management is formed in order to guarantee the company's economic security – the main ones are risk management, financial, crisis and strategic management, which are supplemented by all types that affect various aspects of the organization's activities (human resources, production, information management, etc.)

The concept of «knowledge management» in the system of economic security is considered as a set of management processes, procedures, functions, techniques, methods, software and technological means that facilitate timely access of subjects of enterprise economic security system to the necessary knowledge, information, data for the protection purpose against destructive effects of threats at the external and internal environment. It is revealed that knowledge is not a panacea, it is only a potential opportunity for the formation and functioning of effective enterprise economic security system. Only effective knowledge management implements their protection potential. It has been established that the main objective of knowledge management in the context of guaranteeing economic security is to gain knowledge when it is necessary and to successfully apply it in order to level off the impact of hazards, risks and threats.

For the first time graphical interpretation of knowledge in the system of enterprise economic security in the form of a model is presented, two directions of research are combined – risk and knowledge management, preliminary work is generalized.

Practical significance. The integrated management system created by the proposed model for promoting enterprise economic security can be used at enterprises of any industry and scale, since in a certain way, these types of management are applied universally and in all conditions, and their purposeful integration improves the state of the system of economic security. Efficient use of information, formation of knowledge base about risks in the system of economic agroholding security contributes to the innovative development of the system, increases company performance.

The dissertation is executed according to the directions of research work at the Department of Management and Economic Security and the Department of Economic Theory, Innovation and International Economics of the Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy; the main results are implemented in the university educational process and activities of the Department of Agro-Industrial Development of Dnipropetrovsk Regional State Administration.

Keywords: enterprise economic security, system of enterprise economic security, innovative development of the economic security system, agroholding, vertically integrated structures, agribusiness, agro-sector, agro-industrial company, strategic management, financial management, risk management, knowledge and risk management.